

Дерев'яно М. І.,

кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального процесу та криміналістики Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, адвокат адвокатського об'єднання «Дерев'яно та партнери»

Ільченко С. Ю.,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Науково-організаційного центру Національної академії Служби безпеки України, адвокат адвокатського об'єднання «Дерев'яно та партнери»

НЕВИКОНАННЯ УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

FAILURE TO COMPLY WITH THE DECISION OF THE INVESTIGATING JUDGE: TOPICAL ISSUES OF LEGAL RESPONSIBILITY

У статті розкриваються основи соціально-правової природи судових рішень у сфері кримінального судочинства, а саме – ухвал суду та судового слідчого. Автори публікації виходили із того, що ухвала слідчого судді є окремою процесуальною формою імперативного рішення про проведення, або відмову у проведенні під час досудового розслідування певних процесуальних дій, які пов'язані із обмеженням конституційних прав та свобод осіб. Також бралось до уваги, що ухвала слідчого судді, за своєю сутністю, є актом застосування норм процесуального права, спрямованим на вирішення скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора у кримінальному процесі. Актуальність публікації обумовлена потребою розробки проблемних питань, пов'язаних із притягненням до кримінальної відповідальності осіб за вчинення ними кримінального правопорушення, передбаченого ст. 382 КК України, а саме – через невиконання ухвал слідчих суддів.

Метою публікації було розкриття та оприлюднення загальної характеристики таких судових рішень, якими є ухвали слідчого судді, а також встановлення правових підстав настання юридичної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 382 КК України – саме через невиконання таких ухвал. Передумовами до формування вказаної мети стали проблеми, які виникають перед судовими та правоохоронними органами, пов'язані із невиконанням судових рішень.

Роботу проведено на підставі використання загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. Із загальнонаукових, зокрема, використовувалися системно-структурний метод, методи функціонального аналізу та історизму, а із спеціальних – формально-юридичний, логіко-процесуальний методи, метод порівняльного правознавства. Проаналізовано основні законодавчі норми, які стосуються тематики публікації, а також судову практику.

У статті зауважено, що ухвала слідчого судді та ухвала суду є різними видами судового рішення, про що, зокрема, свідчить одночасне вживання відповідних термінів у положеннях КПК України. Також звернуто увагу на тому, що притягнення особи, яка не виконала ухвалу слідчого судді, до кримінальної відповідальності за ст. 382 КК України може відбуватися внаслідок розширювального тлумачення терміну «ухвала суду», що, відповідно до частини 3, 4 ст. 3 КК України, є неприпустимим.

Ключові слова: невиконання судового рішення, поза розумним сумнівом, слідчий суддя, суд, судове рішення, ухвала слідчого судді, ухвала суду.

The article reveals the foundations of the socio-legal nature of judicial decisions in the field of criminal justice, namely – the decisions of the court and the judicial investigator. The authors of the publication proceeded from the fact that the decision of the investigating judge is a separate procedural form of an imperative decision to carry out or refuse to carry out certain procedural actions during the pre-trial investigation, which are associated with the restriction of the constitutional rights and freedoms of individuals. It was also taken into account that the decision of the investigating judge, by its essence, is an act of applying the norms of procedural law, aimed at resolving complaints about the decisions, actions or inaction of the pre-trial investigation bodies or the prosecutor in the criminal process. The relevance of the publication is due to the need to develop problematic issues related to bringing persons to criminal liability for committing a criminal offense under Art. 382 of the Criminal Code of Ukraine, namely – due to failure to comply with

the decisions of the investigating judges.

The purpose of the publication was to disclose and publicize the general characteristics of such court decisions, which are the rulings of the investigating judge, as well as to establish the legal grounds for the occurrence of legal liability for the commission of a criminal offense, provided for in Article 382 of the Criminal Code of Ukraine – precisely due to the failure to comply with such rulings. The prerequisites for the formation of the specified goal were the problems that arise before judicial and law enforcement agencies related to the failure to comply with court decisions.

The work was carried out on the basis of the use of general scientific and special methods of scientific knowledge. Of the general scientific ones, in particular, the system-structural method, methods of functional analysis and historicism were used, and of the special ones – formal-legal, logical-procedural methods, the method of comparative jurisprudence. The main legislative norms related to the topic of the publication, as well as judicial practice, were analyzed.

The article notes that the ruling of the investigating judge and the ruling of the court are different types of judicial decisions, as evidenced, in particular, by the simultaneous use of the relevant terms in the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine. Attention is also drawn to the fact that the criminal liability of a person who has not complied with the ruling of the investigating judge under Art. 382 of the Criminal Code of Ukraine can occur exclusively through an expansive interpretation of the term "court ruling", which, according to Part 3, 4 of Art. 3 of the Criminal Code of Ukraine, is unacceptable.

Key words: *non-compliance with a court decision, beyond reasonable doubt, investigating judge, court, court decision, ruling of the investigating judge, court decision.*

Постановка проблеми та актуальність її вирішення. Положеннями статті 382 Кримінального кодексу України передбачена відповідальність за невиконання або за перешкоджання виконанню судового рішення, що набрало законної сили. У диспозиції вказаної статті йдеться про такі судові рішення, як: вироки, рішення, ухвали та постанови суду (ч. 1 ст. 382 КК України) [1]. При цьому серед цих рішень не зазначені ухвали слідчих суддів. Водночас аналіз положень ч. 1 ст. 132, ч. 2 ст. 144, ч. 2 ст. 159, та ч.ч. 3, 4 ст. 532 Кримінального процесуального кодексу України надає підстави стверджувати, що й такі ухвали відзначаються законодавцем як окремий вид судових рішень.

У Зузку із тим, що ухвали слідчих суддів безпосередньо не передбачені положеннями ст. 382 КК України, виникає питання: чи існують підстави для притягнення особи до кримінальної відповідальності за невиконання нею таких ухвал? На практиці це питання не отримало однозначної відповіді.

Так 29 квітня 2024 року у судовій справі № 757/18022/24 слідчим суддею Печерського районного суду м. Києва було постановлено ухвалу, якою відмовлено адвокату у задоволенні його скарги на постанову слідчого ДБР про закриття кримінального провадження № 62023100120000792, внесеному до Єдиного реєстру досудових розслідувань за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 382 КК України. В ухвалі слідчий суддя зазначив, що погоджується із доводами

слідчого, викладеними в оскаржуваній постанові про відсутність матеріального складу злочину, адже у розумінні ст. 382 КК України ухвала слідчого судді не є судовим рішенням, що й виключає об'єктивну сторону кримінального правопорушення [2]. В іншому судовому рішенні було оприлюднено протилежну правову позицію суду з цього приводу.

Так в ухвалі Київського апеляційного суду від 01 вересня 2022 року, постановленої у справі № 757/499/21-к зазначено, що слідчий ТУ ДБР м. Києва лише через рік після отримання виконав ухвалу слідчого судді, якою його було зобов'язано внести відомості до ЄРДР про вчинення іншим слідчим кримінальних правопорушень. Колегія суддів зазначила, що у такому випадку у діях слідчого є склад кримінального правопорушення передбачений ч. 2 ст. 382 КК України [3].

Очевидно, що виявлена неоднозначність у правозастосуванні зумовлена різним тлумаченням термінів «ухвала суду» та «ухвала слідчого судді» і дискусією щодо можливості їх ототожнення. Зважаючи на це актуальною є розробка проблемних питань, пов'язаних із притягненням до кримінальної відповідальності осіб за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 382 КК України, саме – через невиконання ухвал слідчих суддів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення наукової літератури з проблем запобігання невиконанню судових рішень надало змоги відзначити праці Богонюка Г.І., Голові-

на А.С., Головчука В.А., Лагоди К.О., Луганського В.І., Матвєєвої Ю.І., Мінченка С.І., Погорцького М.А., Чорної О.В., Шаблістого В.В., Шумила М.Є. та інших вчених. Простудійовані наукові роботи значно допомогли в осмисленні досліджуваного питання та підсилили впевненість у необхідності подальшої розробки способів по його ефективному вирішенню.

Метою даної статті є розкриття і оприлюднення загальної характеристики таких судових рішень, якими є ухвали слідчого судді, та встановлення правових підстав настання юридичної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 382 КК України, – через невиконання таких ухвал.

Виклад основного матеріалу. Аналіз змісту ст.ст. 110, 369-374 КПК України надає підстави стверджувати що під ухвалою слідчого судді слід розуміти окрему процесуальну форму імперативного рішення щодо проведення, або відмови у проведенні під час досудового розслідування певних процесуальних дій, які пов'язані із обмеженням конституційних прав та свобод осіб [4]. Ухвала слідчого судді, за своєю сутністю, ще є й актом застосування норм процесуального права, спрямованим на вирішення скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора у кримінальному процесі. Ухвала суду має дещо інший зміст, повне розкриття якого неможливе без встановлення співвідношення між поняттями «суд» та «слідчий суддя».

Для встановлення правової сутності визначень «суд» та «слідчий суддя», у розумінні диспозиції ч. 1 ст. 382 КК України, слід проаналізувати вжиту у кримінальному процесуальному законодавстві відповідну термінологію. Так, статтею 110 КПК України визнається, що всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду є – процесуальними рішеннями.

У свою чергу ст. 369 КПК України наводить перелік та вказується зміст судових рішень: «1. Судове рішення, у якому суд вирішує обвинувачення по суті, викладається у формі вироку. 2. Судове рішення, у якому слідчий суддя, суд вирішує інші питання, викладається у формі ухвали». 3 метою забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності процесуальним законом гарантується

право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого в порядку, передбаченому цим Кодексом.

Для з'ясування послідовності та уніфікованості у застосуванні термінів «суд» та «слідчий суддя» у КПК України, слід звернути увагу на приклади використання вказаних термінів при формулюванні нормативних положень.

Так, відповідно до ч. 3 ст. 42 КПК України підозрюваний, обвинувачений має право оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому цим Кодексом. У свою чергу ч. 7 ст. 42 КПК України вказує на обов'язок підозрюваного, обвинуваченого підкорятися законним вимогам та розпорядженням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду. Таким чином у положеннях КПК України міститься відмежування поняття «слідчого судді» від поняття «суду».

Таке ж розмежування міститься і в положеннях ст.ст. 56 та 64-1 КПК України, під час закріплення прав на оскарження потерпілого та представника юридичної особи, а також у багатьох інших статтях Кодексу.

Зокрема у ч. 4 статті 44 КПК України вказується, що у разі якщо дії чи інтереси законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє, за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду такий законний представник замінюється іншим з числа осіб, зазначених у частині другій цієї статті.

Відповідно до частини 3 статті 81 КПК України питання про відвід вирішується в нарадчій кімнаті вмотивованою ухвалою слідчого судді, судді (суду).

Статтею 107 КПК України визначено, що виконання ухвали слідчого судді, суду про проведення обшуку в обов'язковому порядку фіксується за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів.

Заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються відповідно до ч. 1 статті 132 КПК України на підставі ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом.

Частиною 1 статті 117 КПК України закріплено, що пропущений із поважних причин строк має бути поновлений за клопотанням

заінтересованої особи ухвалою слідчого судді, суду.

Статтею 144 КПК України акцентовано увагу на різних стадіях та підставах постановлення ухвали слідчим суддею та судом, зокрема передбачено, що грошове стягнення накладається: під час досудового розслідування – ухвалою слідчого судді за клопотанням слідчого, прокурора чи за власною ініціативою, а під час судового провадження – ухвалою суду за клопотанням прокурора чи за власною ініціативою.

Системний аналіз норм Кримінального процесуального кодексу України дає підстави стверджувати, що законодавцем свідомо здійснений змістовний розподіл процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду та слідчих суддів як суб'єктів, які забезпечують відмінні між собою аспекти кримінального процесу на різних його стадіях.

Відтак, з точки зору принципу уніфікації та єдності термінології кримінального процесуального законодавства, слід констатувати, що шляхом використання термінів «суд» та «слідчий суддя», в положеннях КПК України закріплено два різних суб'єкти, які уповноважено вести процес, відповідно до специфіки кожного із них.

Так за суб'єктами та стадіями прийняття ухвала слідчого судді постановлюється виключно на стадії досудового розслідування, під час здійснення функції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. У свою чергу ухвала суду приймається під час судових стадій кримінального провадження, в межах реалізації судом функції правосуддя.

Крім того, положеннями ч. 2 ст. 24 КПК України, гарантується право на перегляд ухвали суду, що стосується прав, свобод чи інтересів особи, судом вищого рівня в порядку, передбаченому цим Кодексом, незалежно від того, чи брала така особа участь у судовому розгляді. В той же час значна кількість ухвал слідчого судді оскарженню не підлягає, а проти них лише можуть бути подані заперечення під час підготовчого провадження в суді (ч. 3 ст. 309 КПК України).

Зважаючи на обмежені можливості по оскарженню, зрозумілою є позиція законодавця, який передбачив у ч. 2 ст. 21 КПК Украї-

ни положення про те, що лише вирок та ухвала суду, що набрали законної сили в порядку, визначеному цим Кодексом, є обов'язковими і підлягають безумовному виконанню на всій території України. Так і у ч. 1 ст. 533 КПК України передбачено, що вирок або ухвала суду, які набрали законної сили, обов'язкові для осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, а також для усіх фізичних та юридичних осіб, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх службових осіб, і підлягають виконанню на всій території України.

Таким чином обов'язковий характер та безумовне виконання не є ознаками, притаманними для судового рішення, яке приймається у формі ухвали слідчого судді. Підтвердженням цьому є й характер юридичних наслідків, настання яких передбачено чинним законодавством за таке невиконання, зокрема у: ст. 144 («Загальні положення накладення грошового стягнення»), ст. 166 («Наслідки невиконання ухвали слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів») КПК України, ч. 2 ст. 179 («Особисте зобов'язання») КПК України, ч. 8 ст. 182 («Застава») КПК України, п. 3 ч. 4 ст. 183 («Тримання під вартою») КПК України.

Притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка не виконала ухвалу слідчого судді за ст. 382 КК України може відбуватися виключно завдяки розширювальному тлумаченню терміну «ухвала суду» шляхом включення до його змісту значення іншого терміну – «ухвали слідчого судді». Водночас розширювальне тлумачення передбачає розповсюдження дії норми закону на аналогічні випадки, які законом не врегульовані, тобто по суті є застосуванням закону за аналогією. У свою чергу, кримінальним законодавством України передбачено, що злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки КК України, а застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено (частини 3, 4 ст. 3 КК України).

Свою позицію з цього приводу висловив у своєму рішенні і Конституційний Суд України у справі за конституційним зверненням громадянина Гулеватого Олександра Івановича про офіційне тлумачення частини другої статті 164

Кримінального кодексу України 1960 року (справа про службових осіб підприємств, установ та організацій): «Надавши розширювальне тлумачення положень частини другої статті 164 в редакції Указу від 12 січня 1983 року, Суд фактично застосував аналогію закону, що є неприпустимим у кримінальному праві, а відповідно до частини четвертої статті 3 Кримінального кодексу України 2001 року застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено» [5].

Постановою Касаційного кримінального суду 28 червня 2023 року у справі № 210/4031/17 визначено, що за змістом ст. 62 Конституції України під час розгляду кримінальних проваджень має суворо додержуватись принцип презумпції невинуватості, згідно з яким особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки їй вина не буде доведена в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком [6]. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь. При цьому обвинувальний вирок може бути постановлений судом лише в тому випадку, коли вина обвинуваченої особи доведена поза розумним сумнівом.

Стандарт доведення поза розумним сумнівом означає, що сукупність обставин, встановлена під час судового розгляду, виключає будь-яке інше розуміння пояснення події, яка є предметом судового розгляду, крім того, що інкримінований злочин був учинений і обвинувачений є винним у вчиненні цього злочину. Для дотримання стандарту доведення поза розумним сумнівом законодавець вимагає, щоб будь-який обґрунтований сумнів у тій версії події, яку надало обвинувачення, був спростований фактами, встановленими на підставі допустимих доказів, і єдина версія, якою розумна і безстороння людина може пояснити всю сукупність фактів, установлених у суді, – та версія подій, яка дає підстави для визнання особи винуватою за пред'явленим обвинуваченням [7, С. 15]. Тобто, дотримуючись засад змагальності, та виконуючи свій професійний обов'язок, передбачений ст. 92 КПК, сторона обвинувачення має довести перед судом за

допомогою належних, допустимих та достовірних доказів, що існує єдина версія винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення, щодо якого їй пред'явлено обвинувачення [8, С. 231].

Згідно з вимогами ст. 91 КПК доказуванню у кримінальному провадженні підлягає, зокрема, подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення), а також винуватість обвинуваченої особи у вчиненні кримінального правопорушення. Обов'язок доказування зазначених обставин покладається на слідчого, прокурора та, в установлених КПК випадках, – на потерпілого.

Крім того на сьогоднішній день в Єдиному державному реєстрі судових рішень містяться близько 650 вироків судів постановлених за останні п'ять років за ст. 382 КК України, які набрали законної сили (<https://reyestr.court.gov.ua/>). При чому приблизно 15% із цих вироків стосувалося невиконання судових рішень у кримінальних провадженнях. Варто зауважити, що із моменту воєнного нападу російської федерації на нашу країну було постановлено більше 400 вироків у кримінальних провадженнях про вказаний злочин, що свідчить про тенденцію до зростання кількості кримінальних проваджень, внесених до ЄРДР за ст. 382 КК України. Так лише у 2023 році досудове розслідування за ст. 382 КК України здійснювалося у 2065 кримінальних провадженнях, в яких 415 особам повідомлялося про підозру, а до суду з обвинувальними актами було направлено 321 провадження. Таким чином досудові розслідування через невиконання судового рішення здійснюються доволі часто. При цьому аналіз змісту вироків надає змоги встановити, що суб'єктом зазначеного кримінального правопорушення може бути лише особа, на яку законом або судовим актом покладено обов'язок по виконанню судового рішення і вона мала реальну можливість це здійснити. Крім того серед таких невиконаних судових рішень відсутні ухвали слідчих суддів.

З огляду на викладене невиконання ухвали слідчого судді не містить ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 382 КК України, про що свідчить судова практика.

Висновки. Аналіз змісту ч. 2 ст. 110, ч. 2 ст. 369 та інших положень КПК України надав змоги встановити, що як ухвала слідчого судді, так і ухвала суду є різними судовими рішеннями. Про це, зокрема, свідчить і одночасне вживання відповідних термінів у положеннях КПК України. У разі з'ясування причин невиконання судових рішень та ініціювання настання за це юридичних наслідків, слід обов'язково враховувати, що поняття «ухвала слідчого судді» та «ухвала суду» не є тотожними, а тому притягнення особи, яка не виконала ухвалу слідчого судді, до кримінальної відповідальності за ст. 382 КК України може відбуватися виключно завдяки використанню розширювального тлумачення терміну «ухвала суду», шляхом безпідставного включення до його змісту значення іншого терміну – «ухвали слідчого судді». Водночас таке розширювальне тлумачення зумовлює

застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією, що, відповідно до частини 3, 4 ст. 3 КК України, заборонено.

Крім того варто пам'ятати, що Кримінальний кодекс України було прийнято 05 квітня 2001 року, і в той час законодавець не міг припускати, що Кримінальним процесуальним кодексом України, який прийнято 13 квітня 2012 року, буде передбачатися ще й таке судове рішення, як ухвала слідчого судді.

Таким чином для сфери кримінального судочинства актуальними лишаються проблеми, пов'язані із невиконанням або зволіканням із виконанням ухвал слідчих суддів. Під час їх вирішення на практиці питання дотримання законності не завжди були в пріоритеті, а тому напрацювання ефективних способів забезпечення виконання судових рішень лишається актуальним для вчених у їх подальших розвідках.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001, № 2341-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 25.11.2024).
2. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 29 квітня 2024 року, постановлена у судовій справі № 757/18022/24-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/119171735> (дата звернення: 25.11.2024).
3. Ухвала Київського апеляційного суду від 01 вересня 2022 року, постановлена у справі № 757/499/21-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/106139153> (дата звернення: 25.11.2024).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012, № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 25.11.2024).
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Гулеватого Олександра Івановича про офіційне тлумачення частини другої статті 164 Кримінального кодексу України 1960 року (справа про службових осіб підприємств, установ та організацій), від 30 жовтня 2003 року № 18-рп/2003 // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-03#top> (дата звернення: 25.11.2024).
6. Постанова Касаційного кримінального суду від 28 червня 2023 року, постановлена у справі № 210/4031/17. Верховний Суд: правові позиції: <https://lpd.court.gov.ua/adjudication/31130> (дата звернення: 25.11.2024).
7. Степаненко А.С. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / А.С. Степаненко; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса, 2017. – 20 с.
8. Вапнярчук В.В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : Монографія. Харків : Юрайт, 2017. 408 с.